

# TÜRKİYE VE AZERBAJYAN ARASINDA ENERJİ ALANINDAKİ İŞBİRLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

M. Fatih ASLANTAŞ\* 

## Özet

*Enerji tüm ülkeler için üretim ve tüketimde kullanılan en önemli girdilerin başında gelmektedir. Ülkelerin enerji güvenliği de bu bağlamda önem arz eden bir husustur. Ülkelerin tarihsel ve coğrafi yönlerden bağlantı kurdukları ülkelerle enerji alışverişinde bulunması da enerji güvenliğinin ulusal ve bölgesel düzeyde sağlanabilmesi için önem arz etmektedir. Türkiye de gelişen ekonomisi ile birlikte enerji ihtiyacı yıldan yıla artan bir ülkedir. Ayrıca Türkiye'nin enerji alanında farklı hedef ve stratejileri bulunmaktadır. Azerbaycan ise önemli enerji rezervleri olan bir ülkedir. Azerbaycan ve Türkiye 1990 yılların başından beri kurdukları farklı alanlarda kültürel ve ekonomik bağları dolayısıyla iki stratejik ortak konumuna gelmişlerdir. İki ülkenin yaptıkları önemli ortaklıklardan birisi de enerji alanındadır. Bu çalışmada Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji alanında yaptıkları işbirliklerinin ulusal ve bölgesel düzeyde ne gibi ekonomik çıktıları olduğunun ve iki ülke açısından bölgesel alanda atılması gereken adımlara dair çıkarımlarda bulunulmuştur.*

**Anahtar sözcükler:** Türkiye, Azerbaycan, Enerji, Ticaret.

## AN ASSESSMENT ON ENERGY COOPERATION BETWEEN TURKEY AND AZERBAIJAN

### Abstract

*Energy is one of the most important inputs used in production and consumption for all countries. The energy security of countries is also an important issue in this context. It is also important for countries to exchange energy with the countries with which they have historical and geographical connections in order to ensure energy security at the national and regional level. With its developing economy, Turkey is a country whose energy needs are increasing year by year. In addition, Turkey has different goals and strategies in the field of energy. Azerbaijan is a country with significant energy reserves. Azerbaijan and Turkey have become two strategic partners due to the cultural and economic ties they have established in different fields since the early 1990s. One of the important partnerships of the two countries is in the field of energy. In this study, it has been made inferences about the economic outputs of the cooperation between Turkey and Azerbaijan in the field of energy at the national and regional level and the steps to be taken in the regional area for the two countries.*

**Keywords:** Turkey, Azerbaijan, Energy, Trade.

## GİRİŞ

Devletlerin gelişmişliklerini belirleyen en önemli öğelerden birisi yaptıkları üretim faaliyetleridir. Üretim sayesinde yeni iş alanları ortaya çıkararak istihdam, ekonomik büyüme gibi önemli makroekonomik değişkenlerin pozitif yönde artışına sebebiyet verecektir. Üretim

\* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Susuz Meslek Yüksek Okulu, Kars/Türkiye. mfaslantas@gmail.com.

faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için gereken en önemli girdilerden birisi de enerjidir. Enerji ayrıca toplumsal ihtiyaçların görülmesinde de önem arz etmektedir. Bu bağlamda ülkeler uygulayacakları politikaları belirlerken enerji arzının güvenilir, istikrarlı ve düşük maliyetli bir şekilde olmasına dikkat etmelidirler. Bir başka anlatımla artan sanayileşme ve sosyal hayatın getirdiği yeniliklere bağlı olarak enerji kullanımını önemli ölçüde artış göstermiştir. Buna bağlı olarak da ülkelerin refahının sağlanmasında enerji politikaları önem arz eden bir konu olmuştur. Zira ekonomik gelişim için enerji kaynaklarına ulaşım ve bunun ülke geneline arzı temel politikalarından birisi olmaktadır (Aydın, 2022: 88).

Ülkeler enerji ihtiyaçlarının giderebilmek için öncelikle kendi kaynaklarını bulma, işleme ve devreye sokma yoluna gitmektedir. Ancak ülke kaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda başka ülkelerin enerji kaynaklarını kullanarak ülkenin enerji arzı sorununu çözmesi beklenmektedir. İthal enerjinin ülkelere gelişinde de enerji boru hatları enerji arzının sağlanmasında önemli bir konumdadır. Dünya petrol ve doğalgaz taşımacılığının büyük ölçüde boru hatları ile yapıldığı düşünüldüğünde söz konusu boru hatlarının bulunduğu bölgelerde yer alan ülkelerin politik ve ekonomik kondisyonlarını da büyük oranda belirlemektedir. Türkiye gibi coğrafi olarak enerji kaynaklarına yakın konumda bulunan bir ülke için enerji merkezi olma potansiyeli oldukça yüksektir. Bu potansiyeli hayata geçirmek için Türkiye, enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerle boru hatları anlaşmalarını uygulamaya koymaktadır (Harunoğulları, 2020: 182). Türkiye'nin enerji ihtiyacı sorununu giderebileceği ülkeler arasında başlıcaları Türk Devletleri'dir. Söz konusu devletlerin başta petrol olmak üzere önemli enerji kaynakları bulunmaktadır. Bu ülkelerden birisi de Azerbaycan Cumhuriyeti'dir.

Türkiye, 30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'ni 9 Kasım 1991'de tanıyan ilk devlet olmuştur. Diplomatik ilişkiler 14 Ocak 1992'de kurulmuş ve Bakü'de Başkonsolosluk olarak görev yapmakta olan temsilciliğimiz Büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir. Azerbaycan'da ayrıca Nahcivan ve Gence Başkonsolosluklarımız faaliyet göstermektedir. Azerbaycan'ın ise Ankara'daki Büyükelçiliğinin yanı sıra İstanbul ve Kars'ta da Başkonsoloslukları bulunmaktadır. Türkiye'nin Azerbaycan'la ilişkileri çok boyutlu ve stratejik düzeydedir. Yoğun şekilde devam eden karşılıklı üst düzey ziyaretler, ilişkilerin güçlü kalmasında pay sahibidir. İki ülke

devlet yetkililerinin göreve geldikten sonra diğer ülkeyi öncelikli olarak ziyaret etmesi şeklinde bir gelenek yerleşmiştir (Hasanoğlu, 2020: 224).

2000’li yılların ikinci yarısından itibaren ekonomik ilişkilerde giderek artan ivme ile olumlu bir tablo ön plana çıkmaya başlamıştır. İki ülke arasında *Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması*’nın imzalanması Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi’nin kurulması ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine katkı yapmaktadır (Derman, 2022:152). Ekonomik ilişkilerin gelişimi ile beraber Azerbaycan ve Türkiye arasındaki önemli alışverişlerden birisi de enerji kaynakları hususundadır. Çalışma Türkiye ve Azerbaycan arasındaki tarihsel, kültürel yakınlığın ekonomik eksenindeki gelişimini enerji işbirlikleri açısından değerlendirmektedir. Bu amaçla çalışmada iki ülke arasındaki enerji alanındaki işbirliklerinin ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte ne gibi ekonomik etkilerinin olacağı üzerinde durulmuştur.

## **1. DÜNYADA ENERJİ SEKTÖRÜ VE ÖNEMİ**

Gerek iklimsel koşullardan gerekse gerçekleşen Sanayi Devrimi’nin ardından gelişen ekonomik süreçlerden dolayı enerji, yaşam döngüsünün sağlanması ve toplumsal refahın artırılması için başat faktörlerden birisi olma özelliğini sürdürmektedir. Enerji, üretildiği yer ve piyasaya sunum biçimleri, kullanım alanları gibi açılardan jeopolitik ve siyasi parametreleri de içerdiğinden ülkelerin iç ve dış politikalarında devletlerarası ilişkilerde önemi artarak devam etmektedir. Ülkelerin ulusal istikrarı yakalaması ve ulusal güvenliklerini güçlendirmelerinde enerji güvenliklerini sağlamalarının büyük önemi bulunmaktadır (Erdoğan, 2017: 11).

Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesi ile birlikte üretimdeki kitlesel artış, enerjinin tanımını değiştirmiştir. Enerji, yoğun üretim teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak insan hayatında vazgeçilmez bir noktaya gelmiştir. 1970’li yıllarda yaşanan iki önemli küresel enerji krizi ile enerjinin ucuz ve kolay erişilebilen bir girdi olmadığı anlaşılmıştır. Ülkelerin üretim ve tüketimde vazgeçilmez bir unsur olarak kullandığı enerjinin dünyadaki eşitsiz dağılımı ve artan talebine bağlı olarak yeri daha belirginleşmiş ve önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Ülkeler enerji güvenliğini sağlayabilmek için bu alandaki hükümet politikalarına ağırlık vermişlerdir (Ursavaş, Yıldırım, 2017: 56).

Üretimin gerçekleştirilmesi başta olmak üzere ekonomik büyümenin artırılması için gerekli olan en temel girdilerden birisi olan enerji arzının etkin şekilde sağlanabilmesi için ülkeler ulusal ve uluslararası ölçekte politikalar üretmeye devam etmektedir. Üretim için gerekli olan ürünlerin yanısıra tüketim için kullanılan ürünlerin de teknolojik ürünler olmasına bağlı olarak enerji insan hayatı için vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Ülkelerin ekonomik açıdan büyümeleri enerji ihtiyaçlarını istikrarlı bir şekilde karşılayabilmelerine bağlıdır. Enerji ihtiyaçlarında ortaya çıkan bir sorun ülkelerin ekonomik göstergelerini de olumsuz yönde etkilemektedir (Furuncu, 2018: 544). Bir başka anlatımla ülkelerin refahını arttıracak etkiler meydana getiren enerjinin stratejik önemi dünya çapında artma eğilimindedir. Ülkeler tarafından uygulanan enerji politikaları uzun vadede ekonomik kalkınma için önem arz etmektedir. Bu bağlamda ülkelerin toplumsal refahın artırılması hususunda aldıkları kararlardan birisi de enerji alanında uygulanacak politikalar olmaktadır. Özellikle yeni enerji kaynaklarına ulaşmak, enerji üretimi yapan ülkelerle taşıma yollarını oluşturmak gibi politikalar, ülkelerin diğer ülkelerle oluşturdukları politik ve ekonomik meselelerin üst sıralarını işgal edecek öneme haizdir (Gülmez, Huseynli, 2019: 10).

**Tablo 1:** Seçilmiş Bazı Ülkelerin Birincil Enerji Tüketimleri (Exajoule Cinsinden 2011-2021)

Ülke/Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kanada	14.03	14.07	14.42	14.45	14.55	14.35	14.58	14.70	14.63	13.82	13.94
Meksika	7.69	7.73	7.76	7.73	7.72	7.82	7.93	7.90	7.58	6.43	6.79
ABD	92.61	90.17	92.62	93.59	92.69	92.60	92.95	96.34	95.66	88.54	92.97
Brezilya	11.80	12.02	12.44	12.73	12.40	12.12	12.25	12.30	12.56	12.00	12.57
Venezuela	3.49	3.65	3.69	3.54	3.49	3.04	3.06	2.52	2.09	1.93	2.03
Fransa	10.37	10.38	10.49	10.05	10.11	9.94	9.87	10.05	9.84	8.86	9.41
Almanya	13.36	13.54	13.93	13.35	13.60	13.83	14.01	13.65	13.30	12.36	12.64
İtalya	7.19	7.00	6.69	6.34	6.52	6.54	6.62	6.67	6.56	5.92	6.36
Hollanda	3.94	3.81	3.70	3.49	3.54	3.61	3.55	3.55	3.55	3.38	3.47
İspanya	6.04	6.01	5.71	5.60	5.67	5.72	5.79	5.89	5.73	5.18	5.59
Türkiye	4.85	5.15	5.11	5.26	5.77	6.07	6.43	6.36	6.60	6.44	6.83
Ukrayna	5.31	5.19	4.93	4.35	3.61	3.78	3.51	3.64	3.45	3.31	3.33
Birleşik Krallık	8.48	8.59	8.56	8.08	8.20	8.11	8.09	8.06	7.87	7.06	7.18
Azerbaycan	0.52	0.54	0.55	0.56	0.62	0.61	0.60	0.62	0.65	0.64	0.66
Kazakistan	2.51	2.64	2.65	2.71	2.57	2.62	2.76	3.07	3.04	2.89	2.85
Rusya Federasyonu	29.09	29.16	28.79	28.86	28.37	28.99	29.17	30.24	30.02	28.88	31.30
İran	9.12	9.22	9.56	9.99	9.94	10.40	10.83	11.19	11.74	12.02	12.19
Suudi Arabistan	9.18	9.74	9.78	10.53	10.87	11.16	11.08	10.94	10.79	10.62	10.82
BAE	3.68	3.87	4.08	4.04	4.43	4.62	4.64	4.58	4.55	4.26	4.53
Mısır	3.38	3.51	3.49	3.44	3.50	3.69	3.84	3.84	3.77	3.54	3.79

Güney Afrika	5.20	5.12	5.14	5.20	5.10	5.33	5.32	5.13	5.36	4.95	4.98
Avusturalya	5.60	5.52	5.59	5.63	5.76	5.78	5.76	5.84	6.04	5.74	5.72
Çin	112.80	117.43	121.85	125.41	127.02	129.15	133.60	138.88	143.92	147.58	157.65
Hindistan	23.94	25.37	26.26	28.08	28.91	30.16	31.32	33.34	34.15	32.19	35.43
Endonezya	6.79	7.03	6.78	6.86	7.00	7.07	7.39	8.19	8.75	8.10	8.31
Japonya	20.14	19.99	19.84	19.34	19.07	18.82	19.05	18.95	18.51	17.13	17.74
Malezya	3.42	3.74	3.91	3.95	4.01	4.22	4.28	4.35	4.47	4.10	4.19
Güney Kore	11.50	11.64	11.68	11.79	12.00	12.35	12.48	12.68	12.51	11.99	12.58
Tayvan	4.67	4.64	4.74	4.84	4.84	4.87	4.86	4.93	4.84	4.70	4.98
Tayland	4.51	4.83	4.86	5.01	5.12	5.23	5.32	5.48	5.49	5.07	5.11

**Kaynak:** BP İstatistikleri (2022).

## 2. TÜRKİYE - AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

Türkiye bulunduğu coğrafya gereği birçok bölgeyle komşuluk bağıni sürdürmektedir. Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya bölgeleriyle komşuluğu bulunan Türkiye'nin tarihsel arka planında da bu bölge ülkeleri ile tarihi, kültürel, ekonomik bağlarının olduğu bilinmektedir. Son dönemde Türkiye'nin tarihsel süreç içerisinde güçlü bağları olan Asya'da bulunan Türk Devletleri ile farklı boyutlardaki ilişkilerini güçlendirdiği görülmektedir. Bu ülkelerden birisi de Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Soğuk Savaş döneminin bitişine bağlı olarak Orta Asya ve Kafkaslarda yeni bir dönüşüm başlamış ve bu bölgedeki ülkeler ekonomik sistemde önemli rol üstlenmeye aday hale gelmişlerdir. Kafkasya olarak bilinen bu bölgenin gerek jeopolitik açıdan gerekse yer altı zenginlikleri dolayısıyla küresel ekonomi için değerli bir yer özelliği göstermektedir. Bu bölgedeki önemli ülkelerden birisi Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Azerbaycan Kafkasların geçiş yolu üzerinde bulunmaktadır (Hasanoğlu, 2020: 214).

Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilanından sonra uluslararası alanda Azerbaycan'ın bağımsızlığı ilk tanıyan 9 Kasım 1991 yılında Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. O tarihten günümüze kadar ki süreçte iki ülke arasında askeri, siyasi ve ekonomik ilişkiler birbirini destekleyen bir boyut kazanmıştır. Özellikle 16 Ağustos 2010 tarihli iki ülke arasında imzalanan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması ile İkinci Karabağ Savaşı sonrası imzalanan Şuşa Beyannamesi ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler en güçlü noktasına ulaşmıştır. (Özdaşlı, 2021: 343-344). Bu iki anlaşma iki ülke için kurulacak askeri ve ekonomik alandaki yeni işbirliklerin önünü açarak SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni Kafkasya coğrafyasında dil, tarih, kültür bağları zaten güçlü konumda olan ve Haydar Aliyev'in deyimiyle "Bir millet iki devlet sözü" uyarınca gelişen ikili ilişkileri de farklı bir boyuta taşımıştır (Durmuş, 2018: 2576).

İki ülke arasında stratejik ortaklık süreci her iki taraf içinde uluslararası arenadaki güçlü devlet rolünü oynayabilmeleri için önemli bir argüman teşkil etmektedir (Safarov, 2020: 49). Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalara bakıldığında güçlü tarihi kültürel bağları olan iki ülkenin daha çok askeri ve siyasal etkileşimi ön plana çıkmaktadır. Bununla beraber ülkeler arası ilişkilerde ekonomik alanda yapılacak işbirliklerinin de önemini günden güne arttırmaktadır. Özellikle son yıllarda bölgede ve dünya ölçeğinde gelişen olaylara bağlı olarak Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler iki ülkenin bağının güçlenmesinde önemli bir köprü görevi görmektedir. (Aslanlı, 2018: 16). Bir başka ifade ile Azerbaycan ve Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik uyum her iki ülkenin uluslararası arenadaki pozisyonunu güçlendirerek başta ekonomik olmak üzere diğer ülkelere nazaran daha güçlü bir konuma geçmelerine vesile olacaktır.

**Tablo 2:** Türkiye- Azerbaycan Arasındaki Ticaret Altyapısını Oluşturan Anlaşmalar

Anlaşma Adı	İmza Tarihi	Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	9.02.1994	27.06.1997 / 23032
Türkiye-Azerbaycan Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Programı ve İcra Planı	6.11.2007	20.01.2012 / 28179
Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması	6.11.2007	27.04.2013 / 28630
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	25.10.2011	02.05.2013 / 28635
Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Karma Ekonomik Komisyonu 8. Dönem Protokolü ve 1. Eylem Planı	16.09.2019	03.01.2020 / 30997
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tercihli Ticaret Anlaşması	25.02.2020	Henüz yayınlanmamıştır

**Kaynak:** TC Ticaret Bakanlığı, 2022.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticari anlaşmalar açısından süreç 1994 yılında “Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması” ile başlamıştır. Ticari anlamda daha sonraları “Türkiye ve Azerbaycan Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Programı ve İcra Planı” ile yatırım ve ortaklık anlaşmaları imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmalar ile birlikte daha güçlü bir ticaret sürecinin de zemini hazırlanmıştır. Bu sayede Azerbaycan -Türkiye arasındaki ithalat ve ihracat rakamları önemli boyutlara ulaşmıştır.

**Tablo 3:** Türkiye Azerbaycan Arasında Temel Dış Ticaret Rakamları

Yıl	Azerbaycan'ın Toplam İhracatı (\$)	Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatı (\$)	Tr Pay (%)	Azerbaycan'ın Toplam İthalatı (\$)	Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı (\$)	Tr Pay (%)	Türkiye-Azerbaycan Toplam Dış Ticaret
2018	19.458.632.510	1,825,981,480	9.38%	11,464,970,080	1,576,864,610	13.75%	3,402,846,090
2019	19,635,580,410	2,862,694,580	14.58%	13,667,237,820	1,646,801,460	12.05%	4,509,496,040
2020	13,740,567,630	2,597,776,650	18.91%	10,730,720,230	1,563,048,040	14.57%	4,160,824,690
2021	22,206,671,120	2,818,136,000	12.69%	11,705,786,670	1,843,709,290	15.75%	4,661,845,290

**Kaynak:** TC Ticaret Bakanlığı, 2022.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticari rakamlar önemli boyuttadır. Özellikle Azerbaycan'ın Türkiye'den ithal ettiği ürünler Azerbaycan dış ticaretinde önemli bir yekûn teşkil etmektedir.

### 3. TÜRKİYE VE AZERBAIJAN ARASINDAKİ ENERJİ ALANINDAKİ İŞBİRLİĞİ

Teknolojik ürünlerin ve haberleşmenin arttığı, otomasyon sisteminin günlük hayatta vazgeçilmez bir hale geldiği yaşanan yüzyılda ülke ekonomilerinin hızlı gelişime ayak uydurabilmeleri için gerekli olan önemli girdilerden birisinin enerji olduğu söylenebilir (Bilginoğlu, Dumrul, 2012: 4394). Bu bağlamda ülkelerin enerji girdilerinin devamlı ve istikrarlı halde olması gerekmektedir. Bu halin gerçekleştirilebilmesi enerji güvenliğinin sağlanması ile olmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı, enerji güvenliğini uygun fiyata, istikrarlı bir şekilde enerjinin bulunabilirliği olarak tanımlamış ve bu tanımdan yola çıkılarak enerji güvenliğinin çevresel faktörler de dikkate alınarak sosyal refaha uygun olarak enerjinin kesintisi ve uygun bir fiyat ödenerek sağlanması şeklinde anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır (Kartal, 2022: 164). Türkiye de diğer ülkeler gibi enerji güvenliğini üst düzeyde tutabilme adına farklı ülkelerle enerji işbirlikleri içerisinde bulunmaktadır. Türkiye'nin enerji stratejisinde önemli bir unsur olarak Türk Devletleri ile yaptığı enerji işbirlikleri gösterilmektedir. Bu ülkelerden birisi de Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Bu bölümde Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji stratejileri değerlendirilirken iki ülke arasındaki enerji işbirlikleri ve bu işbirliğinin ekonomik etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

### **3.1. Türkiye'nin Enerji Stratejisi**

Sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilebilmesi için enerjinin düşük maliyetle, sürekli, aksatılmadan sağlanabilmesi esas teşkil eder. Enerji fiyatlarında istikrarsızlık ülkelerin sürdürülebilir büyümelerinde sorunlar meydana getirebilir (Ravanoğlu, 2019: 34). Türkiye sadece enerji talebini arttıran bir ülke olmanın yanı sıra üretici ve tüketici ülkelerle olan yakın konumundan dolayı da enerji güvenliği politikalarını en çok önem arz eden politikalarından birisi haline getirmek zorundadır. Enerji politikalarındaki başarısı Türkiye'nin orta ve uzun vadede açıkladığı hedeflerin gerçekleştirilmesi için de gerekli bir argüman olarak gösterilebilir (Özev, 2017: 10).

Son yıllarda Türkiye, OECD ülkeleri arasında enerji talebinin en hızlı arttığı ülke konumuna gelmiştir. Ayrıca doğalgaz talebinde ise dünyada Çin'den sonra en yüksek talep artışına sahip ülke olmuştur. Türkiye'nin enerji stratejisinde uluslararası boyutta belirlediği altı temel hedefi bulunmaktadır. Bu hedefler, artan talebe bağlı olarak oluşan dışa bağımlılık sorununun çözümü için petrol ve doğalgazın sağlanmasında güzergah ve kaynak çeşitliliğini arttırmak, bölgesel ve küresel düzeyde enerji güvenliğinin sağlanmasında aktif rol oynayan bir aktör olmak, enerji ticaretinde bölgesel merkez olmak, enerjinin üretimi, tedariki ve tüketiminde sürdürülebilir kalkınmaya yönelik hamleler gerçekleştirmek, yenilebilir ve yerli enerji üretimini arttırarak elektrik enerjisindeki payını yükseltmek ve nükleer enerjiyi enerji kaynaklarına dahil etmektir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023: 02.01.2023). Türkiye'nin enerji alanındaki altı stratejisinin yerine getirilmesi ve enerji politikalarının uygulanabilmesi farklı faaliyetleri yürütmesi gerekmektedir. Söz konusu faaliyetler enerji alanında yatırım maliyetlerinin düşürülmesi ve yeni yatırımcıların ilgili alana geçişi için gereken hukuki, finansal altyapıların oluşturulması, enerji verimliliğinin artırılması için gündemde olan önlemlerin yeni oluşturulan yöntemlerin ve teknolojik yeniliklerin takip edilerek resmi ve özel temelli kurum ve kuruluşlarda bütünleşik bir şekilde uygulanmasının desteklenmesi, enerji tasarrufunun sağlanması hususunda tüketicilerin ve firma yetkililerin bilinçlendirilmesi, enerji yoğunluğu düşük ancak katma değeri yüksek üretim yapabilecek sektörlerin teşvik edilmesi, üniversite ve düşünce kuruluşları tarafından enerji alanındaki çalışmalara destek verilmesi olarak sıralanabilir (Özev, 2017: 7-8).

Türkiye'nin jeopolitik konumuna bakıldığında, Türkiye dünyada bilinen petrol rezervinin %70'inin çıkarıldığı bölgeler olan Kafkasya, Ortadoğu ve Orta Asya'ya yakın bir



yerde bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye, enerji üreticisi olan söz konusu bölge ülkeleri ile enerji tüketiminde ön sıralarda yer alan Avrupa arasında da bir köprü görevi görmektedir (Kantörün, 2010: 87). Bu bağlamda Türkiye'nin enerji stratejisini ulusal, bölgesel ve küresel ölçekteki enerji güvenliği kavramı ile birlikte okumak gerekir. Enerji güvenliği son dönemlerde önemi artan bir kavramdır. Bu durum, karar alıcılar ve uygulayıcılarını bu konu hakkında etkili çözüm çalışmalarına yönelik politikalar belirlemelerini gerektirmektedir. Dolayısıyla birçok çalışma da günümüzde enerji arz güvenliği için gerçekleştirilmektedir. Enerji nakil hatlarının bu politikadaki yerinin önemi ve sorunsuz bir akışın sağlanmasında ön planda olması, sorunsuz güzergâhlara ihtiyaç duyulması da Türkiye'yi önemli hale getirmektedir (Erkan, 2015:134). Enerji koridoru olma durumu Türkiye için ekonomik anlamda birçok avantaj sağlasa da aynı şekilde koridor olmanın gerekliliği olarak ülkeye birçok sorumluluğu da beraberinde getirmiştir. Türkiye, enerji güvenliğini sadece ulusal sınırları içinde değil koridor ülke olmanın sağladığı avantajlı konumu geçiş güvenliği ile de tamamlamak zorunluluğu da bulunmaktadır (Öztopal, Yiğittepe, 2020: 262). Bölgesel ve küresel ölçekte enerji güvenliğinin sağlanmasında Türkiye'ye bulunduğu coğrafya itibariyle önemli görevler düşmektedir. Görevlerin yerine getirilmesi sorumluluklarla beraber Türkiye'ye önemli avantajları da beraberinde sağlamaktadır.

Enerji güvenliği sorunu Türkiye'nin makroekonomik değişkenlerini etkileyen bir sorundur. Enerji güvenliğinin sağlanması için uzun vadeli politikaların uygulanması beklenmektedir. Özellikle Türkiye için düşünülen uzun vadeli büyüme, düşük cari açık oranlarına kavuşma bilinmesi için enerji arz güvenliğinin sağlanması gereklidir. Bu bağlamda uygulanacak enerji politikalarının siyasi ve ekonomik yönleri düşünülmelidir. Enerji ithal edilen bölgelerle ilişkilerin istikrarlı olması kadar söz konusu ülkelerin çeşitliliğinin artırılması da ekonomik açıdan büyük önem taşıyan enerji arz güvenliğinin sağlanmasında başat bir faktör olarak gösterilebilir (Ursavaş, Yıldırım, 2017: 74-75). Türkiye konumu gereği bir taraftan kendi enerji ihtiyacını karşılamakta bir taraftan diğer enerji ihtiyacı olan ülkelerle enerji üreten ülkeler arasında transit bir geçiş yolu olanağı tanımak üzerine bir enerji politikası oluşturmaktadır. Oluşturulacak boru hatları ve diğer nakil projeleri ile birlikte önemli bir enerji pazarı olma yolunda önemli adımlar atarken ülke ölçeğinde de elde edilecek gelirler ve oluşturulacak yeni istihdam alanları sayesinde ekonomik büyüme, ekonomik istikrar gibi makroekonomik göstergelerin daha da iyileştirilmesi mümkün olabilecektir (Kantörün, 2010:

111). Bu sayede Türkiye yaptığı hamleler vasıtasıyla dünya enerji piyasalarında kabul edilen bir enerji merkezi olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir (Harunoğulları, 2020: 207).

Türkiye gerek üretim yönünde gerekse tüketim yönünde farklı enerji kaynakları kullanmaktadır. Enerji sarfiyatında büyüyen ekonomisine bağlı olarak yıldan yıla artışlar görülmektedir. Türkiye'nin kullandığı enerji türlerinden birisi doğalgazdır. Doğalgaz özellikle kış aylarında ısınmak için kullanılan bir enerji türü olmakla birlikte elektrik enerjisine dönüşümünde sağladığı kolaylıklar yönüyle de tercih edilen bir enerji kaynağıdır. Türkiye'nin bulunduğu bölgede enerji merkezi olma planı, ülke olarak doğal gaz arzının güvenliği için de önem arz etmektedir. Ayrıca, bulunduğu bölgede önemli doğalgaz kaynakları bulunan Türkiye'nin doğalgaz sıvılaştırma maliyetlerini ortadan kaldırılması ve boru hatlarını kullanarak taşıma maliyetlerinde düşüşün sağlanması açısından özellikle doğalgaz kaynaklarında enerji merkezi olma durumu diğer adaylara göre daha kuvvetlidir (Özev, 2017: 51).

**Tablo 5:** Yıllara Göre Türkiye'de Doğal Gaz Piyasası Genel Görünümü (milyon Sm<sup>3</sup>)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Değişim (%)
<b>İthalat</b>	46.352,17	55.249,95	50.282,05	45.211,47	48.125,51	58.703,93	21,98
<b>Üretim</b>	367,28	354,15	428,17	473,87	441,27	394,44	-10,61
<b>İhracat</b>	674,68	630,67	673,29	762,68	577,52	382,89	-33,70
<b>Tüketim</b>	46.395,06	53.857,14	49.204,14	45.285,50	48.261,35	59.854,17	24,02

**Kaynak:** EPDK,2022.

EPDK'nın raporuna göre enerji ihtiyacının giderilmesinde etkili bir çözüm olan doğalgazın çok büyük bir kısmının ithal edildiği görülmektedir. Ülkemizde her ne kadar doğalgaz üretimi yapılsa da bu üretim tüketimin yanından oldukça düşük kalmaktadır. Tabloda da görüldüğü üzere pandemi sonrası doğalgaz tüketiminde buna bağlı olarak ithalatında yüksek oranda artış kaydedilmiştir.

**Tablo 6:** 2011-2021 Yılları Bazı Ülkelerden Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm<sup>3</sup>)

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Cezayir		Nijerya	
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)
2011	25.406	57,91	8.190	18,67	3.806	8,67	4.156	9,47	1.248	2,84
2012	26.491	57,69	8.215	17,89	3.354	7,3	4.076	8,88	1.322	2,88
2013	26.212	57,9	8.730	19,28	4.245	9,38	3.917	8,65	1.274	2,81

2014	26.975	54,76	8.932	18,13	6.074	12,33	4.179	8,48	1.414	2,87
2015	26.783	55,31	7.826	16,16	6.169	12,74	3.916	8,09	1.240	2,56
2016	24.540	52,94	7.705	16,62	6.480	13,98	4.284	9,24	1.220	2,63
2017	28.690	51,93	9.251	16,74	6.544	11,85	4.617	8,36	1.344	2,43
2018	23.642	47,02	7.863	15,64	7.527	14,97	4.521	8,99	1.668	3,32
2019	15.196	33,61	7.736	17,11	9.585	21,2	5.678	12,56	1.756	3,88
2020	16.166	33,59	5.321	11,06	11.548	24,00	5.573	11,58	1.358	2,82
2021	26.343	44,87	9.434	16,07	7.986	13,60	5.987	10,20	1.249	2,13

**Kaynak:** EPDK, 2022.

Yukarıdaki tabloda Türkiye'nin doğalgaz ithal ettiği ülkeler görülmektedir. Rusya'nın yanında İran ve Azerbaycan doğalgazının ülkenin doğalgaz ithalinde önemli kalemler olduğu görülmektedir. Söz konusu üç ülke Türkiye'nin doğalgaz ithalatının önemli miktarını karşılamaktadır.

### **3.2. Azerbaycan'ın Enerji Stratejisi**

Azerbaycan Cumhuriyeti, SSCB'den ayrılan ülkeler arasında en hızlı ekonomik gelişim gösteren ülkelerden birisidir. Geçiş sürecinde bu denli hızlı bir ivme kazanmasında enerji rezervlerindeki zenginliğinin etkisi olduğu söylenebilir. Bağımsızlığının ardından Azerbaycan kısa süre içerisinde enerji kaynaklarını kullanmak ve taşımak isteyen yabancı yatırımcıların ilgi odağı haline gelmiştir (Karagöl vd., 2016: 26). Bir başka ifade ile denilebilir ki, Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynakları sadece enerji ihtiyacının sağlanması için kullanılmakla kalmamış ülkenin uyguladığı dış ilişkiler politikalarında da önemli bir argüman olarak yer almıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığından bu yana petrol, ülkenin bağımsızlığının güçlendirilmesi, toprak bütünlüğünün korunması ve özellikle büyük miktarlarda yabancı yatırım çekerek ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi birçok ulusal sorunun çözümünde temel siyasi ve ekonomik faktör olarak gösterilmektedir (Ciarreta, Nasirov, 2012: 282).

Daha önceki bölümlerde de belirtilen enerji güvenliği sorunu sadece küresel ölçekte değil ulusal ölçekte de değerlendirilmesi gerekmektedir. Azerbaycan da enerji güvenliği sorununun oluşmaması için çeşitli politikalar üretmektedir. Başka bir anlatımla Azerbaycan enerji alanında ithalatçı ve ihracatçı konumundaki ülkelerin yaşadığı enerji güvenliği sorununun yaşanmaması için farklı diplomatik süreçler içerisine girmiştir. Zira, ülke gelirleri arasında önemli bir yerde bulunan enerji ihracatının devamlılığı ve istikrarın sağlanabilmesi enerji güvenliğinin aktif şekilde sağlanmasına bağlı olmaktadır (Karagöl vd., 2016: 32).

Gürcistan ve Türkiye pazarları için tasarlanan doğal gaz boru hattı, Azerbaycan gazının Avrupa pazarlarına taşınması için de fırsat oluşturarak, Avrupa için enerji güvenliği açısından önemli olan Güney Koridorunun temelini atmıştır. Güney Kafkasya Boru Hattı projesini uygulayan Azerbaycan, Avrasya Bölgesi'nde güçlü bir doğal gaz ihracatçısı haline gelerek, bölgenin enerji güvenliğini sağlama açısından önemli bir yere sahip olmuştur (Almammadov, 2019: 46).

Enerji güvenliği konusunda bölgesel bir güç olma süreci Azerbaycan'da özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra şekillenmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarından sonra diğer alanlarda olduğu enerji alanında da Azerbaycan hükümeti önemli hamleleri ardı ardına gerçekleştirmiştir. Enerji alanında öncelikli olarak petrol kaynaklarının işlerlik kazandırılması için oluşturulan konsorsiyumla 1994 yılında Bakü'de *Asrın Anlaşması* imzalanmış ve bu anlaşma doğrultusunda büyük petrol rezervi bulunan Azeri, Çırağ, Güneşli bölgelerindeki petrol yatakları işletilmeye başlanması ile ülke ekonomisi önemli bir ivme kaydetmiştir (Yüce, 2022: 188). Böyle büyük enerji bir potansiyeli taşıyan kaynağın çıkarılması, işlenmesi ve farklı yollarla bölgedeki diğer ülkelere pazarlanması için büyük bir organizasyonun gerekliliği kaçınılmazdır. Azerbaycan'ın önemli bir enerji kaynağı olan petrolün üretilmesi ve dağıtımı konusunda en etkin rollerden biri 1992 yılında Elçibey zamanında kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR)'dir. SOCAR'ın dışında petrol üretimini karşılayan diğer kuruluş BP (British Petroleum) yönetimindeki Azerbaijan International Operating Company adlı konsorsiyumdur. Bu konsorsiyumda bulunan diğer şirketler ise Chevron, Staroil, Türkiye Petrolleri ve Exxon Mobil olarak sıralanmaktadır ( T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022: 6)

Azerbaycan'ın enerji stratejisinin önemli bir kısmı enerjinin taşınabilirliğinin farklı yollara yapılabilmesiyle bağlantılıdır. Azerbaycan enerji kaynaklarının farklı yollarla dış pazarlara açılması Azerbaycan açısından ekonomik anlamda avantaj sağlayacak sonuçları da beraberinde getirmektedir. Örneğin istikrarlı ve güvenli yollarla dış pazara aktarılan enerji kaynakları enerji endüstrisinin gelişimine ve ekonomik işbirliklerinin arttırılmasına katkı sağlayacaktır (Almammadov, 2019: 51). Azerbaycan'ın tıpkı Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan da olduğu gibi petrol ve doğalgaz açısından zengin rezervlere sahip olduğu ancak ihracatta ve güzergâh çeşitlendirmesinde istenilen seviyede olmadığı söylenebilir (Kartal, 2022: 187).

### 3.3. Türkiye ve Azerbaycan'ın Enerji Alanındaki İş Birlikleri

#### 3.3.1. Genel Olarak Türkiye-Azerbaycan Enerji Alanında İşbirliği

Enerji tüm alanlarda ülkelerin gelişiminde en önemli girdilerin başında gelmektedir. Enerji politikaları da özellikle 1970'li yıllarda yaşanan enerji krizlerinin öğrettiği enerjiye ulaşım zorluğu ve elde edilmesinde çıkabilecek problemlerin giderilmesi için ülke yönetimlerin gündeminin üst sıralarını işgal etmektedir. Ülkeler enerji güvenliğini sağlayabilmek için farklı politikaları devreye almışlardır. Ayrıca, başta tarihsel coğrafi özelliklerine göre de enerji tedariki ve satımı için en uygun yolları bulmaya çalışmaktadırlar. Türkiye ve Azerbaycan da söz konusu politikaları uygulayan ülkelerdir. Gerek tarihsel kültürel gerekse coğrafi yakınlıkları iki ülkenin enerji alanında iki stratejik ortak oluşumuna katkı sağlamaktadır.

**Tablo 7:** Türkiye – Azerbaycan'a Ait Bazı Enerji Göstergeleri

Exajoules	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<b>Günlük Petrol Üretimi (Bin Varil)</b>											
Azerbaycan	932	882	888	861	851	838	793	796	775	714	722
<b>Petrol Üretimi (Milyon Ton)</b>											
Azerbaycan	46.1	43.7	43.8	42.5	42.0	41.4	39.1	39.2	38.0	35.0	35.1
<b>Günlük Ham Petrol ve Kondens Üretimi (Bin Varil)</b>											
Azerbaycan	919	872	877	849	840	826	781	783	762	702	707
<b>Günlük Likid Doğalgaz Üretimi (Bin Varil)</b>											
Azerbaycan	13	10	11	12	11	11	11	12	13	12	15
<b>Günlük Petrol Tüketimi (Bin Varil)</b>											
Türkiye	672	702	748	771	915	973	1022	989	999	913	939
Azerbaycan	89	92	101	99	100	98	99	104	105	91	95
<b>Günlük Petrol Rafine Çıktısı (Bin Varil)</b>											
Türkiye	394	398	421	406	526	531	542	472	673	655	691
Azerbaycan	127	124	132	135	130	120	118	122	124	118	121
<b>Günlük Petrol Rafine Kapasitesi (Bin Varil)</b>											
Türkiye	596	596	596	596	596	596	596	818	822	822	822
Azerbaycan	325	325	325	325	325	325	205	120	120	120	135
<b>Yıllık Doğalgaz Üretimi (Milyar Metre küp)</b>											
Azerbaycan	16.0	16.8	17.5	18.4	18.8	18.3	17.8	18.8	23.9	25.9	31.8
<b>Yıllık Doğalgaz Tüketimi (Milyar Metre küp)</b>											
Türkiye	41.8	43.3	44.0	46.6	46.0	44.5	51.6	47.2	43.4	46.2	57.3
Azerbaycan	8.9	9.4	9.4	9.9	11.1	10.9	10.6	10.8	11.8	12.4	12.7

Kaynak: BP İstatistikleri, 2022.

Türkiye ile Azerbaycan arasında enerji alanındaki stratejik ortaklıkların çerçevesini belirleyen önemli anlaşmalardan birisi 16 Ağustos 2010 yılında imzalanan "Azerbaycan

Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yatırım Anlaşması”dır. Söz konusu anlaşmanın 12. Maddesinde enerji alanındaki işbirliği üzerinde durulmuştur. Buna göre, iki ülke bölgesel ve küresel ölçekte enerji ihtiyacının karşılanması ve ekonomik istikrarlarının temini amacıyla ülke topraklarından geçen enerji projelerinin devamlılığı için ellerinde bulunan araçlar vasıtasıyla gerekli tedbirleri uygulayacak ve işbirliklerini bu alanda yoğunlaştıracaklardır. Yine anlaşma kapsamında iki ülke tarafı ya da üçüncü ülkeler nezdinde enerji kaynaklarını geliştirilmesi, taşınması ve pazarlanması hususlarında oluşturulacak projelerin uygulanması için enerji alanında ortak komisyon kurulması konusunda görüş birliğine varmışlardır (Aslanlı, 2018: 19-20).

Azerbaycan’ın dış pazarlara ulaşım sorunlarından en önemlisi açık denizlere olan erişim kısıtlılığıdır. Bu durum enerji sektöründe ülkeyi başka satış ve lojistik stratejilerini oluşturmaya mecbur bırakmıştır. Azerbaycan’ın enerji stratejisine bakıldığında açık denizlere ulaşan güvenli koridorların devamlılık sağlayıp istikrarlı bir hal göstermesi de ülkenin enerji politikaları için önem arz etmektedir. Enerji politikalarının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için enerji koridorunun olduğu devletlerle ikili ilişkilerin güçlü tutulması gereklidir (Almammadov, 2019: 43). Söz konusu enerji stratejisinin uygulanabilirliği için geçmişten günümüze kadar ki süreçte Azerbaycan Hükümetleri en büyük stratejik ortak olarak Türkiye’yi görmüşlerdir (Eravcı, 2019: 47). Türkiye bulunduğu konum gereği bir taraftan kültürel, siyasi ve ekonomik bağların gelişimine katkı sunarken bir taraftan da zengin enerji kaynaklarını dış pazarlara sorunsuz bir şekilde ulaşımda önemli bir rol üstlenmektedir (Köten, 2013: 78)

Yukarıda belirtilen şartlar altında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki enerji işbirliklerinin faaliyete geçirilmesi hız kazanmıştır. İki ülkenin tarihi, kültürel yakınlığı kadar coğrafi konumları da bu işbirliklerinin geliştirilmesinde önemli bir unsur olmuştur. İki ülkenin dış ilişkilerdeki birbirleri ile ilgili istikrarlı tutumları enerji işbirliği için gereken güven ortamının oluşmasına da katkıda bulunmuştur. Tarihsel süreç içerisinde üç önemli projenin iki ülke arasındaki enerji işbirliğinin göstergesi olarak faaliyete geçirildiği söylenebilir. Söz konusu projeler ulusal düzeylerde kalmayıp bölgenin enerji güvenliğinin sağlanmasında da önemli birer güç olma özelliği taşımaktadır. Bu projeler Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ve TANAP’tır.

### **3.3.2. Enerji Alanındaki Projeler**

#### **3.3.2.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı**

1990'lı yılların ikinci yarısında netleşen Azerbaycan petrollerinin Türkiye üzerinden enerji piyasasına sürülmesi süreci kolay ilerlememiştir. Türkiye ile yapılan anlaşmaların öncesinde ana ihraç boru hattının Azerbaycan'dan Türkiye dışında farklı ülke senaryoları ile çıkarılması gündemi meşgul etmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı'nın aktif hale getirilmeyerek Azerbaycan petrolünün Gürcistan'ın Supsa kenti üzerinden petrol tankerleri aracılığıyla Boğazlardan geçirilerek naklinin gerçekleştirilmesi istenmiştir. BP ve AMOCO gibi küresel şirketler BTC hattının maliyet sorunları üzerine inceleme yapmış ancak Haydar Aliyev'in ısrarcı tutumu ile petrol şirketlerinin de onayı alınarak BTC hattının yapımına başlanmıştır (Veliyev, 2020: 288). Projenin hukuki bir zeminde sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için farklı hukuki anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalar arasında Hükümetler Arası Anlaşma, Ev Sahibi Hükümetler Anlaşması, BTC İnsan Hakları Taahhüdü, çevre koruma belgeleri ve katılımcı ülkeleri kapsayan güvenlik protokolü bulunmaktadır (Akpınar, 2005:243).

Bakü-Tiflis –Ceyhan Boru Hattı ile ilgili ilk adım 18 Kasım 1999 tarihinde atılmıştır. Boru hatlarının geçeceği üç ülke olan Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye ortak bir milletlerarası anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya ek olarak 2000 yılında ev sahibi ülke olarak Türkiye ile Ana ihraç boru hattı iştirakçileri arasında bir anlaşma daha imzalanmıştır. BTC boru hattının 1076 km'lik boru hattı BOTAŞ tarafından yapılmış ve Türkiye sınırları işletimi de bu firmanın iştiraki olan BOTAŞ International Anonim Şirketi'ne verilmiştir. İlk defa 4 Haziran 2006 yılında faaliyete geçen söz konusu boru hattı sadece Azerbaycan değil Kazak ve Türkmen petrollerinin taşımacılığını yapmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022: 05.02.2022). Söz konusu projenin geçtiği coğrafi bölgeler yer şekilleri açısından oldukça engebelidir. Hat bazı yerlerde 2800 metre rakım üzerinden geçmiş 800'ü Türkiye'de olan 1600 noktada karayolu ve demiryolu ile 600'ü Türkiye'de olan 1500 noktada akarsular ile 300'ü Türkiye'de olan 450 yerleşim yerleri ile kesişmiştir. Hattın uzunluğu ve coğrafi durumdan dolayı 4'ü Türkiye'de 14 pompa istasyonu ve 52'si Türkiye'de olan 98 adet valf santrali inşa edilmiştir. Pompalanacak petrolün depolanması içinse 127.200 metre küp kapasiteli iki adet tank yapılmıştır (Akpınar, 2005: 243). Yapım maliyeti 3 milyar doları bulan BTC hattı sayesinde Türkiye'ye ham petrolün tedariki sağlanmış ayrıca Akdeniz güzergâhını

kullanan petrol tedarik zinciri Türkiye'yi önemli bir terminal pozisyonuna sokmuştur (Altuğ ve Demirtaş, 2021:254).

BTC hattının uluslararası siyasete bakan yönü ele alındığında bağımsızlığını yeni ilan eden ülkeler olan Azerbaycan ve Gürcistan'ın bu hat sayesinde Batı ile bağımlı geliştirdiğini söylemek mümkündür. Türkiye üzerinden gerçekleşen bu hattın Türkiye'nin NATO ülkesi olması AB ve ABD ile stratejik alanlarda işbirliği içerisinde olmasının da önemli bir payı bulunmaktadır (Veliyev, 2020: 288). Bu bağlamda Hazar Havzası'nda bulunan petrol kaynaklarının işleme açılarak faaliyete geçirilmesi Soğuk Savaş döneminden sonra şekillenen yeni ekonomik sistemde oldukça önemli pozisyona geçmesine vesile olmaktadır. Aynı şekilde Azerbaycan açısından bakıldığında BTC sayesinde oluşan ticari faaliyet alanı ekonomik anlamda Azerbaycan'ın bölgede önemli bir aktör olmasına katkı sağlamaktadır (Akpınar, 2005:245).

### ***3.3.2.2. Bakü-Tiflis- Erzurum Doğalgaz Boru Hattı***

1996 yılında Azerbaycan'ın resmi petrol şirketi Şahdeniz doğalgazının araştırılması ve işlenmesi için BP, ELF, Statoil gibi küresel ve Türk şirketi olan TPAO'nun aralarında bulunduğu şirketlerle bir anlaşma imzalamıştır. Bu Bakü-Tiflis Erzurum doğalgaz boru hattının temellerini atan faaliyet olarak nitelendirilebilir (Veliyev, 2020: 291). Güney Hazar Denizi'nde bulunan doğalgaz rezervlerinin işlenerek Türkiye'ye taşınması için yapılan Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı ile ilgili ilk anlaşma 12 Mart 2001 yılında imzalanmıştır. Bakü-Tiflis- Ceyhan Boru Hattı ile aynı güzergâhı kullanan BTE Boru Hattı 980 km olarak belirlenmiştir. BTE Boru Hattı 2004 yılında yapılmaya başlanmış ve 2007 yılında yapımı tamamlanarak faaliyete geçirilmiştir. 2015 yılında boru hattı kapasitenin artırımı için çalışmalar yapılmış ve bu hattan gelen doğalgazın TANAP'la birleştirilmesi 2018 yılında tamamlanmıştır. (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2022: 01.12.2022) Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı'nın önemli bir özelliği de BTC petrol boru hattına paralel olarak yapılmasıdır. Hattın temel amaçlarından birisi Azerbaycan doğalgazını ilk önce Erzurum'a daha sonraları ise batıya uzanan hat boyunca Orta ve Güney Avrupa ülkelerine sunmaktır. Daha sonraki zaman diliminde sadece Azerbaycan gazının değil Kazakistan, Türkmenistan gibi diğer Türk devletlerinin de doğalgazının bu hat yoluyla pazarlanması amaçlanmaktadır (Özkan, 2010: 26).



### **3.3.2.3. TANAP**

25 Ekim 2011’de bölgesel ve küresel ölçekte büyük bir önem arz eden TANAP projesi düşüncesi İzmir’de dile getirilmiştir. Daha sonra ise Azerbaycan ve Türkiye arasında gerek Azerbaycan gazının Türkiye’ye satışı gerekse Türkiye üzerinden gazın başka ülkelere satışına dair bir anlaşma metni imzalanmıştır. 3. Karadeniz Enerji ve Ekonomik Forumu’nun anlaşma metni çerçevesinde Azerbaycan gazının Türkiye’ye oradan da dış pazarlara aktaracak boru hattının isminin Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı olması kararlaştırılmıştır. Bu hattın faaliyete geçirilmesi için SOCAR, BOTAŞ ve TPAO önderliğinde bir konsorsiyum oluşturulmuştur (Erdoğan, 2017: 15). TANAP Avrupa Birliği tarafından da desteklenen Güney Gaz Koridoru’na katkı sağlamaktadır. TANAP ile birlikte Avrupa’nın enerji güvenliği önemli bir aşama kaydederken Türkiye-Azerbaycan enerji alanındaki işbirliği çerçevesinde doğal kapasite oranını arttıran enerji arz güvenliğini sağlamlaştıran bir proje olarak tanımlanmaktadır (Derman, 2022:151). TANAP sadece Azerbaycan’ın gazının Avrupa ülkelerine ulaştırılması için bir proje olduğu kadar daha sonraları Türkmen ve Kazak enerji kaynaklarının Avrupa’ya taşınmasında uygulanacak rotaya ilham verecek bir projedir (Furuncu, 2018: 544). TANAP Türkiye’de 20 il 67 ilçe ve 600 köyden geçen oldukça büyük bir proje özelliği taşımaktadır. TANAP’ın geçtiği yerlerde sosyoekonomik anlamda önemli katkılar sunduğu söylenebilir. TANAP inşası devam ederken KOBİ, STK ve kamu kuruluşlarını içeren hibe programları ve farklı sektörleri içeren projeler yerine getirilmiştir. TANAP Hattı’nda bulunan yerlerin ekolojik çeşitliliği ve kültürel mirası korunması adına bir dizi proje hayata geçirilmiştir (İlgili Şahin, 2020: 534). Yine belirtmek gerekir ki, Türkiye yapılan anlaşmalar çerçevesinde TANAP üzerinden Türkiye ve Avrupa’ya aktarılan doğalgazın ilk çıkış yeri olan Şahdeniz yatağındaki hisseler sebebiyle oluşturulan projenin her ayağında söz sahibi olmaktadır. Bu durum Türkiye’yi gelecekte enerji merkezi olması potansiyelini daha da güçlendiren bir yetki olarak yorumlanabilir (Veliyev, 2020).

Türkiye ve Azerbaycan arasında enerji işbirliklerinin tezahürü hükmündeki yukarıda belirtilen üç proje iki ülke arasındaki güçlü olan bağları daha kuvvetlendirerek stratejik ortak olma kimliğini daha da belirginleştirmiştir. Her iki ülkenin enerji güvenliği sorununu çözümlemesi, enerji ihtiyacını karşılaması, küresel piyasada rekabet gücünü arttırabilmesi gibi hususların çözümü de yine enerji işbirliklerinin istikrarlı şekilde yürütülebilmesi ile de bağlantılı olduğunu bilen iki ülke temsilcileri işbirliklerinin devamlılığı için faaliyetlerini

sürdürmektedir. Bu bağlamda 2021 yılından beri iki ülke üst düzey enerji alanındaki hükümet temsilcilerinin liderliğinde enerji forumları düzenlenmektedir. 2021 yılında Bakü’de yapılan Türkiye –Azerbaycan Enerji Forumu’nun ardından 2022 yılında da İstanbul’da ikincisi düzenlenmiştir. Forum kapsamında enerji güvenliğinin iki ülke ilişkilerinde en üst seviyedeki konulardan biri olduğu vurgulanmıştır. Bu kapsamda iki ülke enerji bakanları tarafından 2022 yılında 10 milyar metre küp Avrupa’ya 6 milyar metreküpü Türkiye’ye taşınan Azerbaycan doğalgazının iki katına çıkarılma kararı alınmış ayrıca enerji alanında her iki ülkenin büyük firmaları arasında olan SOCAR ve TPAO’nun ortaklığında yeni bir enerji şirketinin kurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Ayrıca hidro karbon enerjileri alanında yapılan yatırımların yenilenebilir enerjiye yansıtılmasının gerekliliği vurgulanmış ve bu alanla ilgili de ilerleyen zamanlarda çalışmaların başlatılacağı kamuoyuna duyurulmuştur (BOTAŞ Genel Müdürlüğü, 2023: 12.01.2023).

## **SONUÇ**

Enerji, küresel sistem içerisinde söz sahibi olmak isteyen, toplumsal refahını en üst noktaya ulaşmasını sağlamak için çaba gösteren tüm ülkeler için en önemli girdi kalemlerinden birisi olarak gösterilebilir. Sanayi Devrimi’nden sonra gelişen üretim sisteminde enerji büyük önem arz etmektedir. Ayrıca tüketim yönü ile ele alındığında birçok ürünün kullanımı enerji girdisi ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda enerjinin istikrarlı, düşük maliyetli ve kolay ulaşılabilir olması enerji güvenliğinin sağlanması açısından önemlidir. Her ne kadar tüm ülkeler ihtiyaç duydukları enerjiyi kendi öz kaynaklarından temin etmeyi isteseler de bu istek her ülke için mümkün gözükmemektedir. Dünyada çok sayıda ülke enerji ihtiyacını enerji ithalatı yoluyla sağlamak zorunda kalmaktadır.

Türkiye gelişen ekonomisi ile birlikte hem üretim hem de tüketim için enerjiye ihtiyaç duyan bir ülkedir. Türkiye’nin enerji politikaları bulunduğu coğrafi konum dikkate alındığında sadece ulusal değil bölgesel ve küresel ölçekte ki politikaları etkileyecek öneme haizdir. Türkiye’nin enerji işbirliği yaptığı ülkelere birisi de Azerbaycan’dır. Azerbaycan ile Türkiye tarihsel, kültürel bağlarının yanında oluşturdukları ekonomik ilişkilerle stratejik ortaklık kurmuşlardır. Ekonomik kalkınmayı önceleyen söz konusu iki ülke ellerinde bulundurdukları avantajlı konumları ile birbirine enerji alanında destek verirken diğer taraftan da bölgelerinde önemli bir güç olma yolunda ilerlemektedirler. BTC, BTE ve TANAP gibi enerji işbirliklerinin zemininde geliştirdikleri projeler sayesinde enerji politikalarındaki hedeflerini de hayata geçirmektedirler. Türkiye özelinde bakıldığında gelişen ekonomisi ile

enerji ihtiyacını Azerbaycan'ın enerji kaynaklarıyla temin etmenin yanında bir enerji merkezi olma idealine de yaklaşmaktadır.

### **EXTENDED SUMMARY**

One of the most important elements that determine the development of states is their production activities. Production will create new business areas and cause a positive increase in important macroeconomic variables such as employment and economic growth. One of the most important inputs required for production activities is energy. Energy is also an important element for ensuring social welfare. Countries are making efforts to ensure that the energy they will use is stable and low cost.

Energy is also an important element in determining the foreign policies of countries. Due to the importance of energy, countries want to ensure their energy security. The energy crisis in the 1970s revealed the importance of energy. In order to meet their energy needs, countries first seek to find, process and activate their own resources. However, in cases where the country's resources are insufficient, they use the energy resources of other countries.

Turkey needs energy for both consumption and production. Azerbaijan is one of the countries where it can do energy trade. The first to recognize the independence of Azerbaijan in the international arena was the Republic of Turkey on November 9, 1991. Since then, military, political and economic relations between the two countries have gained a dimension that supports each other. In addition, the phrase "one nation, two states" summarizes the relationship of these two countries.

Azerbaijan's energy resources are important for the economic growth of Azerbaijan. In addition, Azerbaijan is on the way to become a regional power in energy. The Agreement of the Asrı signed in 1994 is important for Azerbaijan's energy policies.

The energy demand in Turkey is increasing year by year. Turkey wants to increase resource diversity in energy and also wants to play a role in energy security in the global arena and to become an energy center at the regional level. In order to achieve these goals, Türkiye maintains different political and economic relations. Turkey and Azerbaijan, both historically, culturally and geographically, make them strategic partners in the field of energy. In addition, their geographical location has been an important parameter in the development of these collaborations. The stable attitudes of the two countries towards each other in foreign

relations also contributed to the establishment of the environment of trust required for energy cooperation. In the historical process, two countries have three important projects in the field of energy. these projects are important for Türkiye and Azerbaijan to become an important power in the region. These projects are Baku-Tbilisi-Ceyhan Oil Pipeline, Baku-Tbilisi-Erzurum Natural Gas Pipeline and TANAP. All three projects are very important for the transfer of energy in the region and for Turkey's goal of becoming an energy center in the region. The relations between the two countries are also very important in terms of ensuring the security of an important input such as energy in the region.

### **KAYNAKÇA**

- Akpınar, E. (2005). “Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, 229-248.
- Almammadov, V. (2019). “Azerbaycan'ın Enerji Stratejisi”, *Social Sciences Research Journal*, 8 (3), 40-53.
- Altuğ, F.N., & Demirtaş, I. (2021). “Sınır Ötesi Ham Petrol Boru Hattı Yatırımları ve Teorik İncelemesi: BTC ve Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hatları Örneği”. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(2), 247-261.
- Aslanlı, A. (2018). “ Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri”. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(1), 15-27.
- Aydın, C. (2022). “Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye: Doğal Gaz Tedarik ve Bağımlılıkları Açısından İnceleme”. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 87-103.
- Bilginoğlu, M.A., Dumrul, C. (2012) “Türk Ekonomisinin Enerji Bağımlılığı Üzerine Bir Eş-bütünleşme Analizi”, *Journal of Yasar University*, 26(7) 4392 – 4414.
- BOTAŞ Genel Müdürlüğü (2023), “Haberler: Türkiye-Azerbaycan II. Enerji Forumu Gerçekleştirildi” <https://www.botas.gov.tr/Icerik/turkiyeazerbaycan-ii-enerji/644>, (Erişim Tarihi: 10.01.2023)
- British Petroleum- BP (2022). BP Statistical Review of World Energy, 71st Edition.
- Ciarreta, A. Nasirov, S. (2012).” Development Trends in The Azerbaijan Oil and Gas Sector: Achievements and Challenges”, *Energy Policy*, 40, 282-292.

- Durmuş, S. (2018). Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret Hacmi ve Cari Açık: Ampirik Bir Çalışma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2575-2584.
- Eravcı, H.M. (2019). “Sovyetler Sonrası Azerbaycan-Türkiye Arasındaki Enerji İşbirliği Çalışmaları ve Dış Politikadaki Etkisi,” *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 3(1), 37-48.
- Erdoğan, N. (2017). “ TANAP Projesi’nin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarında Yeri ve Önemi”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10(3), 10-26.
- Erkan, A.Ç. (2015). “Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakil Hatları Güzergâhlarının Önemi ve Karadeniz”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 45, 127-150.
- Furuncu, Y. (2018). “TANAP’ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi”. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(2), 543-561.
- Gülmez, A., Huseynli, S. (2019). “Enerji İhracatı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Azerbaycan Örneği”, *International Journal of Economic Studies*, 5(1), 9-23.
- Harunoğulları, M. (2020). “Enerji Dağıtım Merkezi Perspektifinden Türkiye’nin Enerji Jeopolitiği”, *Mukaddime*, 11(1), 177-211.
- Hasanoğlu, M. (2020). “ Ülke Tanıtımı: Azerbaycan Cumhuriyeti”, *Asya Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 213-227.
- Kantörün, U. (2010). “Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 3, 87-114.
- Karagöl, E.T., Ateş, A.S., Kaya, S., Kızılkaya, M. (2016). Türkiye’nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışları, Seta Raporu.
- Kartal, G. (2022). “Enerji Güvenliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türk Dünyası Ülke Panelinden Kanıtlar” . *Bilig*, no. 101, 163-192.
- Köten, F. (2013). “Boru Hattı Projelerinin Hazar Havzası Jeopolitik ve Jeoeconomisindeki Rolü”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2(1), 65-84.
- Özdaşlı, E. (2021). “Bağımsızlığını Yeniden Kazanışının 30. Yılında Azerbaycan”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 129, Sayı: 255, 335-362.

- Özev, M. H. (2017). Küresel Denklemede Türkiye'nin Enerji güvenliği. *Seta*.
- Özkan, G. (2010). Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği, *Gazi Akademik Bakış* , 4 (7), 17-40.
- Öztopal. M.K., Yiğittepe L. (2020).” Türkiye'nin Enerji Güvenliği Bağlamında Doğu Akdeniz'de Enerji Rekabeti” *Akademik Bakış Dergisi* 2020 Özel Sayı, 259-272.
- Ravanoğlu, G. A. (2019). Sürdürülebilir Ekonomik Büyümede Enerjinin Rolü –Kırgızistan Örneği-, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Safarov, P. (2020). “1990`ların İlk Yarısında Türkiye'nin Güney Kafkasya Stratejisinde Azerbaycan Cumhuriyeti”, *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. 1 (2), 46-55.
- Saynur Derman, G. (2022). “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi ve Ekonomik Boyutları ve Kamu Diplomasisi”. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 123-140.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022), “Türkiye'nin Enerji Stratejisi” ,[https://www.mfa.gov.tr/turkiye\\_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa](https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa), (Erişim Tarihi: 12.12.2022).
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Transit Boru Hatları” (2023) <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-transit-boru-hatlar> (Erişim Tarihi: 10.01.2023)
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2022). “Azerbaycan Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 1-22.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2023),“Azerbaycan”, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/azerbaycan/ikili-anlasmalar/iki-ulke-arasinda-ticaretin-altyapisini-olusturan-anlasma-ve-protokoller> (Erişim Tarihi:30.12.2022).
- Ursavaş, N., Yıldırım, E. (2017). “Enerji Arz Güvenliği Riskinin Türkiye'nin Makroekonomik Dengelerine Etkisi”, *AİBU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17(4), 55-83.
- Veliyev, C. (2020). Azerbaycan-Türkiye Stratejik Ortaklığı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yüce, M. (2022). Bağımsızlıklarının Otuzuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri, Bursa: Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi.